

Stebuklingojo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos paveikslo kilmė, ikonografiniai šaltiniai ir jų kontekstai

Regimanta Stankevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, 08105 Vilnius

El. paštas regimanta1@yahoo.com

Straipsnyje aptariamas Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos didžiojo altoriaus Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu Jėzumi paveikslas, kuris nuo seno laikomas stebuklingu, jo kilmė apipinta legendomis, bet iki šiol mokslškai nenagrinėta. Trumpai apžvelgus šventovės ankstyvąją XV–XVII a. istoriją, susitelkiama į nagrinėjamo Marijos paveikslo kilmę, jo ikonografinius pirmavaizdžius, ikonografijos ir jos sudarymo požiūriu kontekstinius XVI a. pab. – XVII a. 4 deš. Švč. Mergelės paveikslus Lietuvoje. Ši atvejo studija skirta senųjų stebuklingųjų Marijos atvaizdų kartočių potridentinėje Katalikų bažnyčioje problematikai.

RAKTAŽODŽIAI: Stebuklingojo Marijos atvaizdo kartotės, Krekenavos Švč. Mergelė Marija, Marija Snieginė, arba Didžioji (*Santa Maria ad Nives, Santa Maria Maggiore*), Žmonių Švč. Marija (*Santa Maria del Popolo*), Čens-takavos Švč. Mergelė Marija, Zarasų Švč. Mergelė Marija, Tytuvėnų Švč. Mergelė Marija, Mikalojus Povetrijus

Įvadas

Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos didžiojo altoriaus Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu Jėzumi paveikslas nuo seno laikomas stebuklingu. Kaip būdinga tokiems atvaizdams, jam prigijo topografinį sandą įtraukiantys Krekenavos Švč. Mergelės Marijos ar Krekenavos Marijos (Švč. Mergelės, Dievo Motinos) paveikslo pavadinimai.

Kūrinio kilmė, istorija ir ikonografija netyrinėtos. Tai atlikti paskatino Lietuvos dailės muziejaus Prano Gudyno restauravimo centre 2015 m. pradėtas jo restauravimas, leidęs išvysti visą paveikslą (iki tol tapybą, išskyrus Marijos ir Jėzaus karnacijas, dengė metalo aptaisai ir fono audeklas) ir atlikti įvairius jo tyrimus¹. Paveikslą nuo 2015 m. restauruoja aukščiausios klasės restauratorė Janina Bilotienė, metalo karūnas ir aptaisus – tos pačios kategorijos restauratorius Rimvydas Derkintis. Darbus, kurių metu vis atsiskleidžia naujų kūrinio detalių, planuojama užbaigti 2018 m. rugpjūčio mėnesį.

Nemažas paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu Jėzumi (Krekenavos Švč. Mergelė Marija)“ (172 × 111 cm) yra nutapytas aliejumi ant pušies plokštės, užbaigtos segmentine arka². Pakraščiuose, po dažų sluoksniu, aptinkama drobė,

1 Paveikslo medžiagų bei technologijų tyrimus atliko: aukščiausios kategorijos restauratorė biologė Irena Bubinienė, ekspertė chemikė dr. Dalia Panavaitė, II kategorijos restauravimo technologas fizikas Tomas Ručys, I kategorijos medžio restauratorius Arūnas Baublys ir kiti.

2 Dabar plokštės forma nebetaisyklinga, ji pakito paveikslą perkėlinėjant ir tveriant į naujus rėmus.

tačiau centriniuose paveikslu plotuose jos po nutrupėjusiais tapybos fragmentais nerandama. Plokštė sumontuota iš keturių stačių maždaug 2,5 cm storio ir skirtingo pločio lentų (iš antros pusės, iš kairės skaičiuojant jų plotis 23,5; 26; 27; 19 cm), sujungtų dviem vėlesnėmis skersinėmis įvorėmis.

Kaip įprasta garsiems paveikslams ir jų „namams“, aptariamojo Marijos atvaizdo kilmė ir šventovės istorija apipintos atskiro aptarimo vertomis legendomis³. Šiame straipsnyje bažnyčios istorija pradedama nuo patikrintų datų ir faktų. Paveikslu kilmės ir ikonografijos aptarimas remiamas publikuotais, archyviniais ir ikonografiniais šaltiniais⁴, menotyrene ir kita literatūra⁵, paveikslu ir kontekstinių jam kūrinių medžiaginėmis, meninėmis ir ikonografinėmis ypatybėmis.

Krekenavos bažnyčios istorijos 1484–1677 m. bruožai ir paveikslu kilmė

Krekenavos (pirmąją?) bažnyčią 1484 m. fundavo broliai Stanislovas ir Aleksas Vizgirdaičiai (*Stanislaus et Alexis Wizgirdowicz*), taip pat prisidėjo (sesuo?) Margarita Bonderienė ir jos sūnus Florijonas (*Margareta Bonderova et filius eius Floriano*). Jų fundacijas Medininkų vyskupo prašymu 1496 m. patvirtino Lietuvos Didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis, kurio rašte Krekenava jau vadinama miesteliu⁶. Vyskupui Mikalojus Radvilai 1527 m. įsteigus ir popiežiui Klemensui VII 1529 m. kovo 9 d. patvirtinus Medininkų (Žemaičių) vyskupijos arkidiakono pareigybę, Krekenavos klebonija, jos valdos ir atitinkama Krekenavos miestelio dalis tapo Žemaičių arkidiakono beneficija, vadinamuoju arkidiakonatu⁷. Parapijos, o vėliau arkidiakonato gerovę stiprino XVI a. I pusėje prie jų įsteigtos kelios altarijos⁸. XVI a. II pusėje reikalai suprastėjo: klebonija ir bažnyčia 1563 m. keleriems metams užgrobtos, altarijos nusavintos, miesteliui ir beneficijai pakenkė epidemijos ir gaisrai⁹.

Krekenavos bažnyčia kitų ilgam reformatams atitekusių katalikų šventovių likimo išvengė ir, regis, neveikė tik trejus metus: 1566 m. vasario 6 d. karaliaus Žygimanto

3 Paveikslu kilmės legendas žr.: Fridrich 2011: 212–217; Vaišnora 1958: 378–381. Jos kartojamos ir palyginti nesenuose darbuose, žr.: Baniulytė 2002: 179. Vienalaikiais šaltiniais neparemtus teiginius, kad pačią Krekenavos bažnyčią 1409 ar 1416 m. fundavo Vytautas Didysis, sukritikavęs Algimantas Miškinis pažymėjo, kad šios datos nerealios – ankstesnės už Žemaitijos krikštą (Miškinis 2004: 267).

4 Svarbiausi publikuoti šaltiniai – 1677 m. Krekenavos bažnyčios vizitacijos aktas (*Žemaičių vyskupo ...* 2011: 741–754) ir XIX a. pabaigoje kunigo Vincento Juzumo parašyta Žemaičių vyskupijos šventovių istorija (Juzumas 2013). Pasitelkti archyvinai dokumentai nurodyti išnašose Nr. 7, 11, 15. Išnašose nurodomi ir kontekstinių Marijos atvaizdų, nepatekusių tarp straipsnio iliustracijų, šaltiniai.

5 Pasitelkta menotyrenė ir istorinė literatūra (pateikiama ir, jei yra reikalas, pakomentuojama išnašose) yra skirta Krekenavos paveikslu ikonografiniams pirmavaizdžiams, analogams ar straipsnyje minimiems dvasininkams.

6 Miškinis 2004: 267; Juzumas 2013: 55, 644–646.

7 *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 752; Krekenavos vyskupijos dokumentų, siunčiamų į vyskupijos archyvą, sąrašas, 1821 m. LVIA. F. 1671. Ap. 4. B. 372. L. 1; Juzumas 2013: 62, 644; 645.

8 *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 753–754; Juzumas 2013: 63, 648–649.

9 Miškinis 2004: 268; Juzumas 2013: 646, 648–649.

Augusto suteikta privilegija ginčą dėl Krekenavos valdų tarp bajorų Baltramiejaus Levono bei Jono Raiskio ir Žemaičių vyskupo Viktorino Virbickio išsprendė pasitarojo naudai ir patvirtino šventovės fundacijas¹⁰. Ta proga surašytame Krekenavos bažnyčios inventoriuje išvardyti pastatai (medinė bažnyčia be pusės malksnų stogo, dalies langų stiklų ir durų vyrių, varpinė su varpeliu ir trimis varpais, klebonija, kamara, mokykla), grobikų bajorų paimti liturginiai indai, rūbai ir reikmenys¹¹, tačiau apie šventovės įrangą, paveikslus ar skulptūras neužsiminta, tad ankstyvų duomenų apie Krekenavos bažnyčios altorius ir šventuosius atvaizdus neturima¹². Tačiau tikėtina, kad koks nors neišlikęs nebežinomos rūšies ir ikonografijos Marijos atvaizdas (atvaizdai) Krekenavos bažnyčioje atsirado jau XV a. pabaigoje, kai čia užsimezgė pamaldumo Švč. Mergelėi tradicija: funduodami bažnyčią Vizgirdaičiai įpareigojo, kad už jų sielas šioje šventovėje kas savaitę būtų aukojamos Mišios Marijos garbei¹³.

Apie Krekenavos bažnyčią ir jos inventorių gerokai daugiau žinių išliko iš XVII amžiaus. 1628 m. kovo pabaigoje surašytame Krekenavos arkidiakonijos beneficijos inventoriuje išvardyti trys altoriai: 1) parapijiečių lėšomis pastatytas didysis – su Švč. Mergelės Ėmimo į dangų ir Dievo Motinos vainikavimo paveikslais bei šv. apaštalų Petro ir Pauliaus statulomis; 2) dešinėje nuo įėjimo esantis senas medinis – su Marijos atvaizdu, nežinia kada ir kieno funduotas, tačiau Mišios prie jo aukojamos (paryškinta autorės); 3) pono Bialozaro paaukotas – su „Švč. Mergelės ir šv. Onos paveikslu“ (matyt, paveikslu „Šv. Ona, pati trečioji“). Rašoma, kad šis altorius sunykęs, jo mūrinio pamato likučiai rodo, kad gal buvęs mūrinis¹⁴, bet iš jo telikę „atvaizdai“ (antras neįvardytas)¹⁵. Vadinasi, iš Švč. Mergelę vaizduojančių tuometės bažnyčios paveikslų trys buvo ne Marijos su Vaikeliu, o kitokių siužetų kūriniai ir tik ketvirtajame, nors aiškiau ir neapibūdintame, galėjo būti nutapyta Dievo Motina su mažutėliu sūnumi.

Puse amžiaus vėlesniame 1677 m. Krekenavos bažnyčios vizitacijos akte aprašoma jau kita „maždaug prieš keturis dešimtmečius“ (tad apie 1637 m. arba nedaug vėliau – R. S.) a. a. arkidiakono Jurgio Lepačinskio pastatyta medinė Šv. Petro ir Pauliaus titulo šventovė¹⁶. Jos altoriai buvo išlaikę ankstesnėje bažnyčioje turėtus titulus, o du tebebuvo tie patys, perkelti į naują pastatą su visais atvaizdais¹⁷.

10 Juzumas 2013: 646.

11 Krekenavos bažnyčios ir klebonijos 1566 m. vasario 20 d. inventoriaus nuorašas, 1786. *LMAVB RS. F. 273. B. 634. L. 2v–5*.

12 1566 m. sąraše netiesiogiai paminimi tik du nukryžiuoto Jėzaus atvaizdai: vienas ant sidabrinio kryžiaus, antras – ant arno kryžiaus, jau nuardyto nuo rūbo, išsiuvinėta „Kančia“ (ten pat: 2v, 3).

13 *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 753.

14 Gal senas ir grūtį nulėmęs buvo altoriaus pamatas, nes, kaip toliau rašoma, pats altorius buvo funduotas vos prieš keliolika metų. O gal mensa ir pamatas buvo blogai arba ant netikusio grunto sumūryti.

15 Krekenavos arkidiakonijos beneficijos inventorius, 1628. *LVI A. F. 696. Ap. 2. B. 926. L. 113*.

16 V. Juzumas rašė (Juzumas 2013: 647), kad ji buvusi pastatyta apie 1634 m., bet Jurgis Lepačinskis tik tų metų pabaigoje arba kitų pradžioje tapo arkidiakonu (juo išbuvo iki 1649 m.) ir perėmė Krekenavos bažnyčią.

17 *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 741–743.

Senoviško drožėjų darbo didžiajame altoriuje vardijami: ant lentų tapytas Švč. Mergelės Ėmimo į dangų paveikslas pirmojo tarpsnio centre, šv. Petro ir Pauliaus statulos, stovinčios šio tarpsnio šonuose tarp keturių iš dalies paauksuotų kolonų, Marijos Karūnavimo danguje paveikslas antrajame tarpsnyje ir „Weronica“ (veikiausiai drožybinis Veraikonas) viršūnėje. Altorių paaukoję: Gabrielius Bialozaras, Wolminskis, Vulpis, Adomas Sirutis ir Jonas Levotas (Gabrielis Białozor, Wołmiński, Wulpis, Adami Syruć, Joannis Lewot). Šis įrenginys senojoje bažnyčioje turėjo iškilti apie XVII a. pr.: tokią prielaidą galima paremti toliau nurodyta vieno iš jo aukotojų – Gabrieliaus Bialozaro – kartu su žmona pastatyto šoninio „stalių darbo“ altoriaus 1613 m. data. Pastarasis Bialozarų altorius kažkada po 1628 m. buvo atnaujintas; jo paveikslas „Šv. Ona, pati trečioji“ („ant lentos tapytas didelis šv. Onos ir Švč. Mergelės su Vaikeliu Jėzumi“), veikiausiai tebebuvo tas pats, tik 1677 m. dar įvardytas ir virš jo kabojęs Nukryžiuotojo atvaizdas. Prie trečio – Marijos – altoriaus stovėjo anksčiau neminėtas Petro Jamonto paaukotas stacionarus (bet be portatilio) arba procesijoms skirtas altorėlis su antru šv. Onos, pačios trečiosios, paveikslu¹⁸. Trečiasis bažnyčios kairėje iškilęs **Marijos altorius buvo naujas, 1674 m. parūpintas Upytės pavieta vėliavininko Aleksandro Puzino, jo viršūnę puošė „Marijos Vardas“ (drožtas vardaženklis?), antrąjį tarpsnį – šv. Jurgio paveikslas, o pirmąjį – dvi iš dalies paauksuotos kolonos ir „dailios (elegantis) tapybos Didžioji (Maioris) Š[venčiausioji] M[ergelė], globianti Sūnų“**. Paaiškinta: „Š[venčiausiosios] M[ergelės] paveikslo, sakoma, esant Žemaitijos arkidiakono a. a. Povetrijaus atvežto iš Romos“¹⁹. (Visa paryškinta autorės.)

Pastarasis atvaizdas ir tapatinamas su stebuklinguoju paveikslu „Krekenavos Švč. Dievo Motina“ (1 pav.). Jį dovanavo XVII a. 3–4 deš. Krekenavą valdęs arkidiakonas, tad šis Marijos, o veikiausiai ir antrasis šv. Jurgio paveikslas, nors puošė naują altorių, buvo senesni, paveldėti iš ankstesnio įrenginio. Manoma, kad pastarasis kartu su 1677 m. tebestovėjusiais dviem senais altoriais į apie 1637 m. iškilusį naują pastatą buvo perkeltas iš senosios bažnyčios ir, tikėtina, tuomet kiek pertvarkytas. Kelti šią prielaidą leidžia antrojo paveikslo siužetas. 1628 m. „sename“ šoniniame altoriuje teminimas Marijos atvaizdas (didžiajame ir Šv. Onos altoriuje paveikslų buvo ne po vieną), o 1677 m. jį pakeitusiame įrenginyje jau vardijamas ir šv. Jurgio paveikslas. Jo atsiradimą sietume su arkidiakonu Jurgiu Lepačinskiu, kuris, kaip buvo įprasta, savo pastatytą bažnyčią turėjo papuošti savo vardinio šventojo globėjo atvaizdu. Svarbu, kad skyrė jam vietą virš aptariamą Marijos paveikslo. Nepanašu, kad šv. Jurgio paveikslą būtų paaukojęs Krekenavos bažnyčia prastai rūpinęsis ir čia nerezidavęs tuometis jos klebonas arkidiakonas Povilas Puzinas

¹⁸ *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 742–743. Altorėlis apibūdintas kaip „altoriaus formos bufetas“ (lenk. *kredens*).

¹⁹ *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 743. Šis faktas skelbtas ir kitur (Jovaiša 2012: 167; Paliušytė 2013: 38), tačiau nekomentuotas ir su išlikusiu paveikslu nesietas.

arba šią beneficiją tvarkęs jo sūnus Aleksandras Puzinas²⁰. Vis dėlto nors bažnyčios būklė 1677 m. buvo prasta, kiti du altoriai seni, bet ypatingajam Marijos paveiksliui A. Puzinas naują altorių buvo pastatęs. Šis faktas, kaip ir sidabrinės Marijos ir Jėzaus karūnos bei kelios dešimtys votų (du jų su 1646 ir 1654 m. datomis)²¹, liudija, kad paveikslas jau bent tris dešimtmečius garsėjo malonėmis.

Tiksli data, kada Krekenavos bažnyčioje atsirado stebuklingasis Švč. Mergelės atvaizdas, nežinoma, tačiau laikotarpį apibrėžia paveikslo aukotojo biografija (jos duomenys bus svarbūs ir kitiems samprotavimams).

Faktografinę arkidiakono Povetrijaus biogramą yra sudaręs Liudas Jovaiša²². Mikalojus Povetrijus (apie 1573–1644) 1600 m., dar būdamas Vilniaus jėzuitų kolegijos studentas, įsirašė į Apreiškimo Švč. Mergelei solidaciją. Tai liudija jo pamaldumą Marijai ir studijas Vilniuje, kurias veikiausiai tęsė ir kitur, nes buvo įgijęs teologijos ir teisės daktaro laipsnį. 1604–1621 m. Povetrijus – Vilniaus vyskupijos kunigas ir nuo maždaug 1609 m. – katedros pamokslininkas²³. Sutarė su Vilniaus kapitulos kanauninku, Lietuvos dvasiniu referendoriumi Stanislovu Kiška (1584–1626), ir kai pastarasis 1618 m. tapo Žemaičių vyskupu, paskui jį išvyko į Žemaitiją. 1621 m. M. Povetrijus buvo paskirtas Viduklės klebonu ir Žemaičių kanauninku, 1622 m. – Žemaičių prelatu arkidiakonu ir kartu Krekenavos klebonu. 1622 m. jis nominuotas pirmuoju Žemaičių vyskupu sufraganu (nominantu išbuvo iki 1627 m., taip ir nepaskirtas į šias pareigas), perleidžiant jam stalo valdas Kaltinėnuose su klebonija ir altarija. Tad turėjo ne vieną bažnytinę valdą, bet nėra išaiškinta, kada ir kur rezidavo.

1622 m. rugsėjo 9 d. M. Povetrijus paskirtas vyskupo pasiuntiniu, tad netrukus arba vėliau galėjo vykti į Romą, į kurią ir 1624–1625 m. lydėjo vyskupą Kišką. Galbūt su šiuo vyskupu ten pabuvojo jau 1618 m., o dar anksčiau, kai 1608–1609 m. S. Kiška mokėsi Paduvoje, Povetrijus 1609 m. taip pat tenai lankėsi (ir tobulinosi?)²⁴. Ne visa aišku, tačiau į Italiją jis vyko mažiausiai du kartus ir tikrai svečiavosi Romoje.

Pasak Vincento Juzumo, šis iš Vengrijos kilęs dvasininkas Žemaičių kapituloje išsiskyrė geru išsilavinimu, bet buvo įsipainiojęs į kažkokius nesusipratimus²⁵. M. Povetrijaus karjera ėmė strigti mirus vyskupui Kiškai. 1628 m. tuometis Žemaičių vyskupas

20 Povilas Puzinas (m. po 1677) arkidiakonu ir Krekenavos klebonu tapo 1652–1654 metais. Kunigo kelią pasirinko jau būdamas našlys; be sūnaus Aleksandro, turėjo dukterų (Jovaiša 2012: 167–168). 1677 m. vizitacijos akte šis tuomet jau senas dvasininkas aštriai kritikuojamas ir dėl apleisto Krekenavos bažnyčios pastato, ir dėl nerezidavimo, taip pat neatvykimo į arkidiakoniją vizitacijos metu (*Žemaičių vyskupo ...* 2011: 752).

21 *Žemaičių vyskupo ...* 2011: 744–746.

22 Jovaiša 2012: 165–167. Iš šios publikacijos paimta dauguma duomenų apie Mikalojų Povetrijų, ja paremtos išvados ir prielaidos. Toliau išnašose nurodomi arba komentuojami tik išskirtinesni ir papildomi faktai.

23 Katedros pamokslininkui Povetriui 1618 m. įsakyta reziduoti Vilniuje, vadinas, ten jis nebegyveno, nors iš pastarųjų pareigų atleistas 1624 m. (Kurczewski 1914: 107).

24 Jovaiša 2012: 165–166; Juzumas 2013: 81–82; Asadauskienė 2006: 182; Wasilewski 1966–1967: 517–518. Per Paduvą iš Lietuvos keliauta į Romą ir atgal, tačiau Povetrijus galėjo čia ne tik lankytis, bet ir tobulintis garsiajame Paduvos universitete.

25 Juzumas 2013: 82, 126.

Abraomas Vaina (1627–1631) dėl jo ir jo brolio netinkamo elgesio su Krekenavos valdiniais iškėlė bylą ir 1629 m. įsakė atimti šią beneficiją²⁶. Ar tai buvo realizuota, nežinoma. Žemaičių vyskupu tapęs Jurgis Tiškevičius (1633–1649) ėmėsi griežtų sankcijų ir 1634 m. lapkričio 25 d. atribojo nuo pareigybės ir Krekenavos klebono beneficijos – Povetrijus jų neteko iki 1635 m. liepos 3 dienos²⁷.

Be abejonės, Marijos paveikslą Krekenavos bažnyčiai jis padovanojo būdamas prelatu arkidiakonu ir šios parapijos klebonu, tad laikotarpiu nuo 1622 m. birželio mėn. pradžios iki 1634 m. lapkričio mėn. pabaigos. Tarsi logiška būtų manyti, kad tai įvyko iki sankcijų prieš jį ir kai galbūt čia rezidavo: 1628 m. Krekenavoje saugota šiam arkidiakonui bibliofilui priklausiusi 220 knygų biblioteka²⁸, tad veikiausiai čia Povetrijaus nuolat ir gyventa. Rašyta, jog būtent jis pasirūpino atgauti reformatų nusavintus ir 1613 m. jų tebevaldytus Krekenavos altarijų turtus²⁹. Vis dėlto 1628 m. inventoriuje aptinkamas vienintelis galintis mums tikti šoninio altoriaus paveikslas teįrašytas bendriausiu Marijos pavadinimu. Atrodytų, kad jei dokumente užsiminama apie altorių fundatorius, tai ir naujo Švč. Mergelės paveikslo, jei toks buvo, aukotojas arba bent naujumas turėjo būti įvardyti. Kliūva ir tai, kad altorius su Marijos paveikslu vadinamas senu, nors jo būklė nebuvo bloga: Mišios prie jo aukotos. Dar pažymėtina, kad minimasis inventorius surašytas keliant Povetriui bylą, tad jo nuopelnai galėjo būti specialiai nutylėti. Kiek besvarstytume, aukojimo laikotarpio susiaurinti nepavyksta, juk Povetrius Marijos paveikslą Krekenavos bažnyčiai galėjo paaukoti ir vėliau (už ką nors atsidėkodamas, tam įpareigotas ar nebeumanomomis progomis).

1677 m. vizitacijos aktas gana išsamus, išvardijantis įvairių objektų aukotojus. Minint paveikslo donatorių Povetrių įrašytas žodis „sakoma“ byloja tik apie žodinę tradiciją, bet pastaroji ir rodo, kad apie labai gerbiamo paveikslo atsiradimą ir jo aukotoją puoselėta gyva atmintis. Kitaip yra su nuoroda, jog paveikslas atvežtas iš Romos, jos nereikėtų suprasti pažodžiui. Atsižvelgtina į informacijos pakitimo sakininėje komunikacijoje ir jos interpretacijos galimybes. Be to, atvaizdais iš Romos gali būti ir būdavo pavadinami ir iš ten atvežti kūriniai, ir Romoje esančių atvaizdų kartotės, ir pagal iš Romos atsivežtus atvaizdus (ir romietiškus kartotes) sukurti paveikslai. Kad stebuklingasis Krekenavos Marijos paveikslas nebuvo atsigabentas iš Amžinojo miesto, argumentų – ne vienas. Ant medžio plokštės nutapytas kūrinyje gana didelis ir sunkus; į Lietuvą tuomet paprastai vežtasi ant kur kas lengvesnio ir Italijos tapyboje jau visuotinai įsigalėjusio pagrindo – drobės – nutapytus paveikslus, didesnius arba

26 Pirminį domėjimąsi šia beneficija galėjo paskatinti vyskupo A. Vainos siekis, kad dvasininkai valdytų tik po parapiją ir tinkamai ją aptarnautų.

27 Paskutiniaisiais gyvenimo metais (1641–1644) M. Povetrius vėl minimas kaip vyskupijos kapitulos kanauninkas. 1643 m. jis aprobavo Mikalojaus Bardausko knygą apie stebuklus, kuriuos tikintieji patiria, lankydami Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelią (*Novae Hierusalem Fax Nova ingentem Christi gratiarum Thesaurum in Samogitia [...] dicata a Nicolao Bardowski, nobi Samogiota philosopho*, Vilnae, 1643) (Vasiliūnienė 2010: 127–128).

28 Jovaiša 2012: 166.

29 Juzumas 2013: 648–649.

ir visai nedideliu³⁰. Dar paprasčiau ir įvairiais būdais buvo at(si)gabenami raižiniai. Nors išgalintieji parsiveždavo ir tiesiogine prasme svarių kūrinių, tačiau jų ir meninis svoris būdavo neeilinis. Krekenavos paveikslo stilistika, tapybos technologija ir braižas rodo, kad tai mūsų krašto dailininko darbas, nelabai pavyzdinčiai iš pušies padaryta jo plokštė taip pat priskirtina Lietuvos meistrams³¹. O paveikslui nutapyti reikalingų pavyzdžių – garsių Marijos ikonų atvaizdų – Povetrijus tikrai galėjo būti parsivežęs iš Italijos.

Ikonografiniai paveikslo šaltiniai ir kontekstiniai Marijos atvaizdai

Pereikime prie 1677 m. įvardyto Krekenavos Marijos paveikslo pirmavaizdžio. Tai Romos popiežiškos Didžiosios Švč. Marijos bazilikos (*Basilica Papale di Santa Maria Maggiore*)³² Švč. Mergelės ikona, įgavusi su savo šventovės įkūrimo legenda susietą Snieginės (lot. *ad Nives*) arba jos oficialų titulą kartojantį Didžiosios (lot. *Majoris*) Marijos (Švč. Mergelės, Dievo Motinos) pavadinimus³³. Tai vienas seniausių ir garsiausių katalikiškame pasaulyje stebuklingųjų Dievo Motinos atvaizdų (kedras³⁴, drobė, enkaustika; pasak legendos, sukurtas šv. evangelisto Luko, tyrėjų datuojamas V–VI a., pertapytas XII–XIII a.³⁵). Jau XV a. tapytos jo kartotės, tačiau ypatingos svarbos ikona įgavo po Tridento susirinkimo. Tą nulėmė daugelis įvykių, veiksmų ir aplinkybių: atvaizdo nešimas permaldavimo procesijoje prieš Šventajai lygai pergalingą 1571 m. Lepanto jūrų mūšį su Osmanų imperijos laivynu, Marijos Snieginės bazilikos įkūrimo šventės įrašymas į visuotinių švenčių kalendorių, šios bazilikos ilgas buvimas pagrindine popiežių šventove (kai šimtmetį truko 1626 m. konsekruotos dabartinės Šv. Petro bazilikos statyba) ir tuomet šiai ikonai tekęs didelis kelių šioje bazilikoje palaidotų popiežių dėmesys. Minėtini: šv. Pijus V (1566–1572), Sikstas V (1585–1592), Klemensas VIII (1592–1605) ir Paulius V (1605–1621), 1613 m. pastatęs jo arba jo giminės vardu tituluojamą Pauliaus (Borgezių) koplyčią, kurioje nuo tol ir pagerbiama Marijos Snieginės ikona. 1569 m. Pijui V leidus, tuomečio jėzuitų generolo šv. Pranciškaus Borgijos (1510–1572) pavedimu buvo nutapyta vadinamoji jėzuitiškoji Marijos Snieginės ikonos kopija (2 pav.), o jos kartotės (paveikslai ir raižiniai) siųstos ten, kur tolimose misijose ar Europoje darbavosi šio ordino nariai, jos buvo dovanojamos valdovams. Marijos Snieginės atvaizdai buvo

30 Pavyzdžiui, iš Italijos atsivežti yra vietoje išlikę 66 cm aukščio Loreto Švč. Mergelės Marijos (Loreto statulos atvaizdo) paveikslas Alvito Šv. Onos bažnyčioje ir vos 20 cm aukščio Gardino jėzuitų studentiškosios Švč. Mergelės Marijos (Marijos Snieginės) paveikslėlis.

31 Apie medienos pagrindus tapybai žr.: Panavaitė 2000: 127.

32 Tai viena iš keturių šio rango Romos bazilikų (kitos: Šv. Petro Vatikane, Šv. Jono Laterane ir Šv. Pauliaus už miesto mūrų), laikoma seniausia (įkurta IV a. vid., ne kartą perstatyta) ir svarbiausia Švč. Mergelėi skirta šventove.

33 Nuo XIX a. ši ikona labiausiai žinoma Romos Žmonių Gelbėtojos (*Salus Populi Romani*) pavadinimu.

34 Dar teigiama, kad tai galinti būti kriaušė (Weissenberger 2007: 78).

35 Weissenberger 2007: 78; Račiūnaitė 2014: 239.

1 pav. Krekenavos Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslas restauravimo metu. V. Šileikienės nuotr., 2016

2 pav. Marijos Snieginės ikonos iš Didžiosios Švč. Mergelės Marijos bazilikos Romoje jėzuitiškoji kopija, 1569. Romos Šv. Andrejaus vienuolyno Kvirinalyje šv. Stanislovo Kostkos memorialinis kambarėlis. Archivio Fotografico F. E. C. nuotr. (<http://www.leviedelgiubileo.it/?p=4975>)

3 pav. Ikona „Santa Maria del Popolo“, XIV a. II p. Romos S. Maria del Popolo bažnyčia (<http://www.leviedelgiubileo.it/?p=4179>)

4 pav. Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu (Zarasų Švč. Mergelė Marija)“ (XVI a. pab. – XVII a. pr.) su karūnomis ir aptaisais. Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. A. Petrašiūno nuotr., 2009

5 pav. Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos raizininio – „Šv. Luko nutapytas stebuklais šlovingos Švč. Mergelės paveikslas“ (Jacopo Lauro, Roma, 1603) – centrinė dalis (reprodukuota iš: Knapiški 2006: pav. 12)

6 pav. Paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu (Tytuvėnų Švč. Mergelė Marija)“, 1614–1616. Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos Angelinės bažnyčia. A. Lukšėno nuotr., 2006

pamėgti karmelitų ir dominikonų vienuolijose (ten jų ikonografiją imta papildyta škaplieriais arba rožiniu), pasklido po pranciškonų, unitų bazilijonų ir dar kitų ordinų bei parapijų šventoves³⁶.

Lyginant stebuklingąjį Krekenavos Švč. Mergelės paveikslą su Marijos Snieginės ikona ir jos XVI a. 7 deš. – XVIII a. 3 deš. tapytomis bei grafinėmis kopijomis Italijoje, LDK ir Lenkijos Karalystės žemėse (ir kitur), matyti, kad krekenaviškis paveikslas kompozicija, ikonografija, spalvomis ir aukščio bei pločio santykiu yra gerokai panašesnis į pastarąsias kopijas, o ne į jų originalą. Kita vertus, jame aptinkami nemenki skirtumai leidžia ieškoti ir kitų galimų ikonografinių pavyzdžių.

Atidėję palyginamąją krekenaviškio paveikslo analizę, dar apsisistokime prie Marijos Snieginės ikonos kopijų problematikos. Šių eilučių autorė yra konstatavusi, kad viena iš Marijos Snieginės ikonos kartočių Lietuvoje – stebuklingasis Šiluvos Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu Jėzumi paveikslas – buvo sukurtas Lietuvoje, tam veikiausiai pasitelkus į mūsų kraštą iš Romos atvežtą tapybos kūrinių³⁷. Tojana Račiūnaitė, sugretinusi šiluviškį ir kai kuriuos kitus šios ikonografijos paveikslus su panašaus laikotarpio raižiniais, atkreipė dėmesį į pasikartojančius bruožus ir detales bei patikslino, kad tie paveiksai buvo nutapyti remiantis konkrečiais 1589–1620 m. raižiniais³⁸. Tačiau ši išvada tinka ne visiems atvejams. Tiesa, dauguma XVI a. pab. – XVII a. vid. datuojamų Lietuvos ir visos ATR žemių Marijos Snieginės ikonografijos paveikslų, kaip ir pastebėjo T. Račiūnaitė, turi vienokį ar kitokį komplektą bruožų ir niuansų, leidžiančių susieti juos su vienu arba kitu raižiniu. Tačiau atidžiau pažiūrėjus į tik detalėmis besiskiriančius raižinius, matyti, kad ir jie sukurti remiantis ne stebuklingąja ikona, bet tokia jos kartote, kokia saugoma Romos jėzuitų Šv. Andrejaus vienuolyne Kvirinalyje, o veikiausiai būtent šia šv. Pranciškaus Borgijos 1569 m. užsakyta kopija (2 pav.)³⁹.

Šioje kartotėje originalo vaizdas atkurtas išsaugant kompoziciją ir ikonografiją, bet sumoderninant vaizdą. Kartotėje ištiesinta nuo dešinio Marijos peties žemyn vingiavusi silueto linija, pašvelninti maforijaus lankstai apie veidą ir patys veido bruožai, Švč. Mergelės galva šiek tiek sumažinta, Jėzaus – padidinta, jo figūrėlės proporcijos – vaikiškesnės, kairė pėdutė labiau pasukta šonu. Plokščia drabužių klosčių struktūra ir karnacijų piešinys perkurti į Naujųjų laikų tapybai būdingą

36 Vaišnora 1958: 252; Račiūnaitė 2003: 179–182; Račiūnaitė 2014: 238–240, 458–478; Stankevičienė 2005: 55–56; Rusteikienė 2011: 106–108. Vos tik buvo nutapyta jėzuitiškoji Marijos Snieginės ikonos kopija, jos kartotės tuojau pat, jau 1569 m., kartu su misionieriais jėzuitais buvo išsiųstos į Braziliją (Bailey 2004: 776). Už šią nuorodą dėkoju Liudui Jovaišai.

37 Stankevičienė 2005: 71.

38 Račiūnaitė 2014: 237–428.

39 Šio paveikslo rėmo viršuje užrašyta „HANC IMAGINEM / S. FRANCISCVS BORGIA / AB EXQVILINO EXEMPLARI / PRIMAM OMNIVM EXPRIMENDAM / CVRAVIT“ („Ši atvaizdą šv. Pranciškus Borgija iš Eskvilino egzemploriaus pasirūpino pirmą iš visų atlikti“). Ant Eksvilino kalvos (dabar tai geležinkelio stoties rajonas) ir pastatyta Didžioji Švč. Mergelės Marijos bazilika, kurioje yra stebuklingoji ikona. Už jos kopijos Šv. Andrejaus vienuolyne Kvirinalyje specialų aplankymą, nurašytą ir išverstą tekstą dėkoju Liudui Jovaišai.

tonais modeliuojamą trimatį vaizdą. Veidai – šviesesni, jų šešėliai – skaidresni, paniuansuoti, o koloritas – gerokai spalvingesnis. Ikonos tapyba geltonai rudų ir juosvų tonų: rudo atspalvio Marijos maforijus bemaž juodas, suknia, Jėzaus drabužiai ir nimbai rusvai auksiniai, o fonas geltonojo aukso spalvos. Jėzuitiškojoje kopijoje Švč. Mergelės suknia rožinė, maforijus mėlynas, jo pamušalas ir Jėzaus tunikėlė besimainančių rožinių ir gelsvų tonų, o žemiau krūtinės Vaikelį supanti skraistė tapyta geltona, dar ir nimbuose pasikartojančia spalva. Fonas pilkšvai rausvas, į viršų šviesėjantis ir gelsvėjantis.

Kaip jau minėta, ši Kvirinalio kopija tapo etalonu kitoms. Lyginant originalą, ją ir minėtus XVI a. pab. – XVIII a. pr. raizinius, matyti, kad raizytojų darbo atvaizdai sukurti pagal kopiją arba pastarosios analogus: juose pastebimi visi, išskyrus spalvas, jėzuitiškajai kartotei būdingi vaizdo pakeitimai. Panašiausi į Kvirinalio kopiją yra du Hieronimo Wierixo 1590–1600 m. raiziniai⁴⁰. Tačiau ne vienoje XVI a. pab. – XVII a. I pusėje tapytoje kopijoje, taip pat išlikusiose Lenkijoje ir Lietuvoje, aptinkamos ne tik tos pačios piešinio, modeliavimo, bet ir kolorito ypatybės. Šios tretinės ir dar tolesnės Marijos Snieginės paveikslo kopijos, pavyzdžiui, stebuklingasis Šiluvos Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslas, atspalviais ir tonų niuansais skiriasi nuo Kvirinalio kopijos, tačiau pagrindinės spalvos – tos pačios, panašūs ir debesimis papildyto fono tonai. Vadinasi, kuriant kopijas už Romos ribų, taip pat Lietuvoje, buvo pasitelkiami ne tik grafiniai, bet ir tapyti pavyzdžiai, pirmiausiai – atsigabenti iš Romos, o vėliau – ir jų spalvotos kartotės. Žinoma ne viena į Lenkiją ir tuomet jai priklausiusias ukrainietiškas žemes jau XVI a. pab. vienuolių, vyskupų arba didikų atgabenta, o nereta ir išlikusi Marijos Snieginės kopija, sukurta pagal etaloninį pavyzdį⁴¹. Koks pirmas šios ikonografijos paveikslas pasiekė Lietuvą, nenustatyta, tačiau yra užuominų, kad XVI a. pab. tokių atvaizdų būta: minima, kad Trakelių bažnyčioje esantis Marijos Snieginės paveikslas čia buvo atvežtas 1595 m. iš Vilniaus⁴². Veikiausiai XVII a. 3 deš. nutapytas garsusis Šiluvos Švč. Mergelės atvaizdas, ankstyvu laikytinas ir Vilniaus Šv. Teresės bažnyčios Marijos Snieginės ikonografijos Švč. Mergelės Škaplierinės XVII a. I p. (?) paveikslas⁴³.

Panašaus laikotarpio stebuklingasis Krekenavos bazilikos paveikslas pasižymi daugeliu etaloninės Marijos Snieginės ikonos kopijos (ir jos vaizdą perteikiančių

⁴⁰ Jų egzempliorių, saugomų Britų muziejuje Londone, reprodukcijas žr.: Račiūnaitė 2014: il. 90, 92.

⁴¹ Vaišnora (1958: 252) mini Borgios laikais į Kališo, Jaroslavo ir kitas jėzuitų kolegijas atgabentas kopijas, nenurodydamas jų rūšies. Tačiau žinoma, kad vienas 1570 m. į Jaroslavą atgabentas paveikslas vėliau stebuklais garsėjo Lvove (dabar yra Vroclave), be to, 1594–1598 m. iš Romos buvo atvežtos ir Krokuvoje, Letyčive (dabar Liubline) bei Lucke (likimas nežinomas) pagarsėjusios kopijos (pastarąsias dvi skelbiama esant popiežiaus Klemenso VIII dovanotomis). Plačiau apie jas žr.: Stankevičienė 2005: 56, 61, 64, 66.

⁴² Vėliau (apie 1664 m.) šis paveikslas papildytas adoruojančio ir rožinį kalbančio šv. Kazimiero figūra (Ярашэвіч 2000).

⁴³ Manieristiniai karūnų ornamentai ir XVIII a. I ketv. aptaisai (Stankevičienė 2014: 75–76, 107–108) leidžia persvarstyti skelbtas paveikslo nutapyimo XVII a. II–III ketv. ir atitekimo karmelitams 1762 m. datas (Račiūnaitė 2010: 21–40).

Wierixo raižinių) bruožų. Visų jų beveik sutampa proporcijos (aukščio ir pločio santykis apie 5:3, kai Snieginės ikonos jis 4:3). Nors galvų laikysena netapati, figūrų siluetas labai panašus, ryškiausiai besiskiriantis tik dėl Krekenavos paveiksle atsiradusio papildomo atributo – Dievo Motinos karūnos. Beveik pasikartoja veidų proporcijos ir bruožai, Vaikelio šukuosena. Tiesa, Švč. Mergelės gestai ir apsiausto ties juosmeniu drapiravimas jos figūrą gerokai pakeičia, užtat Jėzaus figūrėlė, nors yra nesutampančių detalių, iš visų paveikslo komponentų bene daugiausiai panaši į matomą jėzuitiškajame pirmavaizdyje. Iš jo atėjusios ir krekenaviškio atvaizdo drabužių spalvos: Marijos maforijaus – mėlyna, jos sukniš ir vaikelio tunikos – rožinė, Jėzaus skraistės – geltona.

Tačiau gana daug aptariamąjį lietuviško paveikslo detalių ne tokios, kaip nuoseklyse Snieginės Marijos kopijose. Labiausiai nuo pastarojo ikonografinio tipo jį nutolina tai, kad Švč. Mergelės galva ne tiesiai pakelta, o palenkta Vaikelio link, jos rankos nėra sukryžiuotos, kairiojoje nėra skepetaitės, apsiaustas ties krūtine labiau praskleistas, o žemiau sudaro lankstą, į kurį remiasi vaiko pėdos. Panašių bruožų galima aptikti tiek bizantinės tradicijos, tiek vakarietiškuose viduramžių, taip pat renesansiniuose Dievo Motinos atvaizduose, tačiau aptariamuoju atveju jų nereikėtų laikyti laikotarpiui arba tradicijai būdingais bruožais. Šių bruožų ir toliau vardijamų detalių visuma leidžia nurodyti antrą konkretų Krekenavos paveikslo pirmavaizdį – taip pat Romoje esančią ikoną.

Tai *Santa Maria del Popolo* („Žmonių Švč. Marija“; XIII a. III ketv.; medis, tempera; 112 × 95) iš to paties pavadinimo augustinų bažnyčios Romoje – vienas garsiausių katalikiškų ir vienas iš šv. Lukui (kaip ir *Santa Maria Maggiore*) priskiriamų Švč. Mergelės atvaizdų (3 pav.). Pasak tradicijos, ikoną į dabartinės jos šventovės pirmąją su atgailos procesija (maldaujant maro pabaigos) 1231 m. iš Šv. Jono Laterane bazilikos *Sancta Sanctorum* koplyčios atkėlė popiežius Grigalius IX. Nuo 1473 m. ji buvo kardinolo Alessandro Borgios (1431–1503; tapusio popiežiumi Aleksandru VI) funduotame ir skulptoriaus Andrea Bregnos (1418–1506) specialiai jai pastatytame edikulos pavidalo altoriuje⁴⁴. Šis zakristijoje išlikęs įrenginys laikomas etapiniu: nuo jo atsispyrus vėliau buvo kuriami potridentiniai altorių retabulai stebuklingiesiems paveikslams. O *Santa Maria del Popolo* atvaizdas 1627 m. perkeltas į dabartinį didįjį barokinį altorių – vieną iš būdingų potridentinių Romos bažnyčių didžiųjų arba specialių koplyčių altorių (pradedant 1565 m. didžiuoju altoriumi *Santa Maria Araceoeli* bažnyčioje to paties pavadinimo ikonai ir baigiant Giano Lorenzo Berninio (1598–1680) 1636 m. altoriumi *Santa Maria in Via Lata* bažnyčioje). Jie plėtojo Bregnos edikulos pavidalą ir, relikvijos statuso stebuklinguosius atvaizdus apsupdami cherubinais bei kitais angelais, sudarė paveikslo paveiksle kompoziciją. Svarbu, kad viena anksčiausių ir raiškiausių

⁴⁴ Weissenberger 2007: 99–103; Jurkowlanec 2008: 290.

tokių kompozicijų – Marijos Snieginės ikona su reljefinių angelų vainiku – puošia 1613 m. pastatytą Didžiosios Marijos bazilikos Pauliaus koplyčios altorių⁴⁵.

Išliko duomenų, kad 1260–1578 m. Marijos *del Popolo* ikona įvairiomis progomis ir intencijomis nešta procesijose, priešais ją aukotos specialios Mišios ir atliktos kitokios padėkos ceremonijos⁴⁶. Nuo XV a. II pusės tapomos šios ikonos kopijos⁴⁷, iš jų itin garsi ir paplitusi kartotėmis – manierizmo stiliaus bruožų turintis 1614 m. paveikslas iš kamiliečių Šv. Marijos Magdalenos bažnyčios Romoje. Tai *Santa Maria Salus Infirmorum di San Camillo* (Šv. Kamilio Švč. Mergelė Marija, Ligonių Sveikata) dar vadinama *Madonna Salus Infirmorum* arba *Madonna della Salute* („Ligonių Sveikatos Madona“, „Sveikatos Madona“)⁴⁸.

Iki šiol apie Švč. Mergelės *del Popolo* ikonos kartotes Lietuvoje nieko nežinota. Taip pavadintų paveikslų neaptikta bažnyčių inventoriuose, apie juos nerašyta menotyrinėje ir kitoje Dievo Motinos atvaizdus mininčioje literatūroje. Tačiau yra išlikusi ankstyva, veikiausiai XVI a. pab. – XVII a. pr. nutapyta, šios stebuklingosios Romos ikonos kopija – Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios didžiojo altoriaus Švč. Mergelės su Vaikeliu paveikslas (medis, aliejus; 115 × 84) (4 pav.). Atvaizdas pertapytas, padidintas, dengiamas karūnų ir aptaisų, tačiau matyti, kad jame iki pusės nutapytos Marijos ir jos kairėje pusėje sėdinčio Vaikelio figūros, jų gestai, proporcijos atkartoja Marijos *del Popolo* ikonos kompoziciją ir ikonografiją. Išliko votinė plokštė su įrašu, jog tai per 1610 m. Vilniaus gaisrą Aukščiausiojo nuo liepsnų apsaugotas ant sienos kabojęs Marijos paveikslas; tebėra ir plokštę puošęs herbas „Ragai“ su Abraomo Vainos inicialais ir jo 1611–1626 m. eity Metonės vyskupo ir Vilniaus sufragano pareigybių abreviatūra⁴⁹. Nuoroda, kad atvaizdas kabėjo ant sienos (tačiau ne altoriuje ir kažin ar bažnyčioje), leidžia kelti prielaidą, kad jis galėjo priklausyti pačiam Abraomui Vainai (1569–1649) arba puošti kurią nors kapitulai priklausiusią patalpą, nes neabejotina, kad būtent A. Vaina šį paveikslą perkėlė į Vilniaus vyskupams nuo seno priklausiusią, o tuomet naują Zarasų bažnyčią. Paveikslas neatidengus ir neištyrus, jo nutapymo vietos nustatyti negalima, nors medžio pagrindas leistų spėti, jog tai Lietuvos dailininko darbas. Pavyzdį jam sukurti A. Vaina galėjo parsivežti iš Romos, į kurią buvo

45 Jurkowlanec 2008: 290–291, 298. Altoriaus vaizdą žr.: Račiūnaitė 2010: 28.

46 Weissenberger 2007: 102–103.

47 Viena iš jų – apie 1466 m. Trento katedrai nutapyta kopija *Madonna del Coro* („Choro Madona“; dabar yra Trento vyskupijos muziejuje). Prieiga per internetą: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pittore_romano_madonna_del_popolo_\(madonna_del_coro\)_1466_ca_da_duomo_di_trento.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pittore_romano_madonna_del_popolo_(madonna_del_coro)_1466_ca_da_duomo_di_trento.jpg)

48 F. Ruffini. La B. V. Maria „Salus Infirmorum“ di San Camillo. Prieiga per internetą: http://www.sancamillo.org/Santuario_news/2014_Festa_BV_%20SalusInfirmorum/Madonna_della_Salute.htm

Ši kopija turi savitų detalių (Marijos pusiau nuleisti vokai, beveik vertikali dešinė plaštaka, dekoratyvi žvaigždė, ryškūs rūbų ornamentai, angelai virš galvos ir kt.), matomų ir jos kartotėse.

49 Stankevičienė 2014: 77, 88–89, il. 4, 20 a–b. Teiginiai (Skrinskas 1999: 281), kad paveikslas atsiradęs jau Vytauto laikais ir esą iš Vilniaus buvęs atgabentas ne į paraprijos, o į Ašos ežero saloje stovėjusio atgailos kanauninkų vienuolyno bažnyčią, yra grynai legendiniai.

nuvykęs tobulintis, kai 1598 m. tapo Vilniaus kanauninku. Be abejo, jį gauti užsakovas (Vaina?) arba tapytojas galėjo ir kitu nebususpėjamu būdu.

Zarasų paveikslas ankstesnis už krekenaviškį ir Vilniuje jau buvo tuomet, kai čia gyveno ir pamokslininko pareigas eiti pradėjo Povetrijus. Kažin, ar tai buvo vienintelė tuomet labai garsaus Marijos paveikslo iš populiarios Romos bažnyčios kartotė mūsų krašte, nors ir apie jų gausą duomenų nėra. Romoje pamatyti originalą ir įgyti kitą kopiją galimybių turėjo ir pats Povetrijus.

Pereikime prie *Santa Maria del Popolo* ikonos vaizdo pristatymo ir jos palyginimo su aptariamuju paveikslu iš Krekenavos bazilikos⁵⁰.

Tai stačiakampė, beveik kvadratinė ikona, kurios fonas, tamsiai rudo maforijaus ir suknios apvadaai bei raudonos Vaikelio skraistės klostelės, kaip ir Marijos Snieginės ikonoje, yra aukso spalvos. Šios ypatybės, taip pat kiek primerktos paryškintais išoriniais kampučiais akys, aukšta Jėzaus kakta, Marijos maforijaus įmantrus drapiravimas apie veidą ir kaklą bei rusvai žalia Jėzaus tunikėlė, jos kaklo iškirptė, sujuosimas ir kairį petį dengianti skraistės atkarpa Krekenavos paveiksle nepakartoti. Atsisakyta ir svarbios ikonografinės Žmonių Marijos ikonos detalės – kairių rankų sąlyčio (vaikas suėmęs mamos nykštį), kuris kartu su Švč. Mergelės galvos palenkimu leidžia šią ikoną priskirti Dievo Motinos Meilingosios (*Eleusa*) ikonografiniam tipui⁵¹. Krekenavos paveikslas, kaip ir Snieginės atvaizdas, priskirtinas Kelio rodytojos (*Hodegetrijos*) tipui, tačiau jame aptinkama tikrai daug iš *Maria del Popolo* ikonografijos perimtų detalių. Tai ne tik palenkta Marijos galva, bet ir ši posūkį atitinkantis žvilgsnis, ne atlošta, o beveik tiesiai laikoma ir kiek smulkesnė Vaikelio galva, ne motinos, o žiūrovo link nukreiptas jo žvilgsnis ir šviesiai ruda plaukų spalva. Su *Maria del Popolo* ikonografija dar siejasi aukščiau nei Marijos Snieginės atvaizduose kilstelėta Jėzaus figūrėlė, žemiau nuleista jo kairė ranka ir labiau pakelta dešinė, šios laiminančios rankos pirštų sudėjimas, jos ilga, o ne iki alkūnės pasmukusi rankovė, basos pėdos ir po jomis linkstanti maforijaus atkarpa. Perimtomis detalėmis galima laikyti ir Marijos gestus, jos plaštakų ir pirštų kryptis bei vienas su kitu susiduriančius nimbus. Po motinos kaire plaštaka žemyn nubanguojanti apsiausto atkarpa taip pat laisvai atkartoja tapačios vietos Romos augustinų bažnyčios ikonos detalę, nors ji kiek panaši ir į Marijos Snieginės atvaizduose, tik kitoje vietoje esančios skepetaitės piešinį.

Taigi Krekenavos bazilikos paveikslas komponuotas pagal du labai garsius prototipus iš Romos, bet jame yra dar kitokių detalių. Kai kurios jų atsirado derinant

50 Palyginimo su šios stebuklingosios Romos ikonos raižiniais nesimame, nes, kitaip nei Marijos Snieginės atveju, tepavyko aptikti vieną didesnę ir kaip pavyzdį paveikslams kurti tinkamą raižinį – Giovannio Batistos de Cavalierio 1560–1600 m. „*Vero Ritratto di S. Maria de[l] Popolo di Roma*“ (Britų muziejus, inv. Nr. Ii, 5.104), kuriame figūroms suteikta manierizmo dailei būdinga raiška, yra pakeistų detalių (Marijos figūra pailginta, jos apsiaustas ties krūtine praskleistas, dešinė plaštaka vertikalesnė, Jėzaus plaukai stipriai garbanoti ir t. t.).

51 Taip pat arba įvairiais kitais būdais susiliečiančios Švč. Mergelės ir Vaikelio rankos – labai būdingas XIII a. Sienos mokyklos Madonų atvaizdų bruožas. Nors *S. Maria del Popolo* ikona pagal stilių šiai mokyklai nepriskiriama, jos pirmavaizdžiu laikomas pastarosios kilmės Marijos atvaizdas.

iš dviejų šaltinių perimtus bruožus, dalis galbūt yra nusižiūrėta nuo nenustatyto tarpinio atvaizdo (turima omenyje neišaiškinta *Santa Maria del Popolo* originalo kartotė), bet dalis sietina su dar vienu ikonografiniu pirmavaizdžiu – taip pat šv. Lukui priskiriama Čenstakavos Dievo Motinos ikona, tad jau ne itališku, o lenkišku, Lietuvoje gerai žinomu ir tuomet sparčiai populiarėjančiu Marijos atvaizdu. Manoma, kad ties krūtine atidengta motinos suknia, platoki, lenkti jos ir vaiko rūbo pakaklės apvadai, ne knygą apimantys, o ją teprilaikantys beveik ištiesti Jėzaus pirštai, lenkta stambi jo skraistės klostė yra nusižiūrėti nuo kurio nors 1600–1614 m. raižinio, vaizduojančio stebuklingąjį Čenstakavos Marijos paveikslą (išraižytų Jacopo Lauro (5 pav.) ir juo sekusių meistrų, taip pat Romoje, Kelne ir Vienoje atspausdintų žinoma bent aštuoni ir visuose juose Dievo Motinos su Vaikeliu figūros itin panašios)⁵². Beje, šiuose raižiniuose Vaiko galva iškyla iki panašios linijos kaip Krekenavos paveiksle, pasikartoja ir dešinės Švč. Mergelės bei tos pačios laiminančios Jėzaus rankos plaštakų kryptys ir pirštų sudėjimas.

Tik Krekenavos paveiksle Jėzaus prilaikomos knygos pavidalui analogų neaptikta. Pats motyvas perimtas iš Marijos Snieginės ir veikiausiai papildomai paremtas tapataus elemento buvimu Čenstakavos Marijos atvaizde, tačiau dailininkui teko paieškoti, kaip jį suderinti su žemiau nei pastaruosiuose pirmavaizdžiuose nuleista Vaikelio ranka. Kelių bandymų (apie juos byloja po tapybos sluoksniu išlikusių papildomų knygos ir rankovių piešinio linijų fragmentai) rezultatas – ne stačiai, kaip Snieginės tipe, ar gulsčiai, kaip Čenstakavos pavyzdžiuose, laikoma, o paversta ir į dilbį atremta knyga.

Čenstakavos ikona – itin dažnai kartotas pirmavaizdis, kurio didelį populiarumą sustiprino 1621 m. Krokuvos sinodo rekomendacija (galiojusi ir Lietuvos vyskupijoms) Mariją vaizduoti ne naujoviškai ir pasaulietiskai, o kaip Čenstakavos ir į jį panašiuose paveiksluose⁵³. Lenkiškos XVII a. I ketv. tapytos Čenstakavos Marijos kopijos ir jų sekiniai pasižymi keliais panašiais, originalą kiek interpretuojančiais bruožais. Būdingiausi – itin pailgas nusmailintu smakru Švč. Mergelės veidas, siauros jos akys, beveik horizontali plaštakų (originale kairiosios tematyti fragmentas) kryptis. Šiomis ypatybėmis, suderintomis su Marijos Snieginės atvaizdo ikonografiniais bruožais, pasižymi dar vienas to laikotarpio Marijos atvaizdas Lietuvoje – Tytuvėnų buv. pranciškonų Švč. Mergelės Marijos Angelinės bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslas (6 pav.).

Teigta, kad Tytuvėnų didžiojo altoriaus Marijos su Vaikeliu atvaizdas nutapytas XVII a. 3 deš. pagal bizantiškąjį kanoną⁵⁴, sąmoningai sukuriant senoviškumo

52 Knapiški 2006: 74–100, il. 1, 3, 7–8, 12, 14, 15; Maslauskaitė 2010: il. 14.

53 Plačiau apie Čenstakavos Marijos kartotes žr.: Stankevičienė 2004: 61–78. Keletą faktų apie šio atvaizdo kultą XVI a. Lietuvoje ir sinodo nutarimo citatą apie paveikslus žr.: Račiūnaitė 2014: 235–237.

54 Ramonienė 2004: 151; Vainėkis 2009: 34. Tytuvėnų Marijos paveikslas restauruotas Prano Gudyno restauravimo centre 2003–2006 m. tapybos restauratoriaus eksperto Algimanto Vainėikio.

įspūdi⁵⁵. Tačiau paveikslo stilistika ir koloritas nėra bizantiniai. Jie, išskyrus figūrų ir fono santykį, būdingi tuometei Vakarų Europos dailei, nors senoviškumo įspūdžio akivaizdžiai siekia. Tam pasitelktas ne tik vienspalvis auksuotas fonas, bet ir du minėti archajiški bei labai ypatingi pirmavaizdžiai – po visą katalikiškąjį pasaulį kryptingai skleidžiamas tuomet bene garsiausias Marijos atvaizdas iš Romos ir Abiejų Tautų Respublikoje neprilygstamą šlovę įgijęs Jasna Guros paulinų šventovės Čenstakavoje Dievo Motinos paveikslas. Tad Tytuvėnų bažnyčios paveikslas prie krekenaviškio gretintinas kaip dviejų ypatingų atvaizdų ikonografiją sulydęs Mariją aukštinantį altorinis kūrinys.

Tytuvėnų paveikslas, nors Švč. Mergelės plaštakos nesukryžiuotos, jau iš pirmo žvilgsnio jos siluetu ir figūrų spalvomis (pakoreguoti tik jų atspalviai) panašus į etaloninį jėzuitų Marijos Snieginės paveikslą ir jo kartotes. Vaikelio poza, galvos laikysena, veido bruožai, žvilgsnis, knyga, dauguma rūbų detalių ir sandalai – tapatūs. Tačiau siauresnis Švč. Mergelės veidas, ryškus $\frac{3}{4}$ jo posūkis, primerkto akys, ties krūtine praskleistas apsiaustas, taip pat aukščiau pakelta Vaikelio figūra – iš Čenstakavos Marijos ir jos XVII a. I pusės kartočių perimtos ypatybės. Kaip ir Krekenavos paveiksle, derinant dviejų provaizdžių ypatybes ir komponuojant figūras vertikalesniame nei pirmavaizdžiai paveiksle, atsirado naujų detalių ir ypatybių. Švč. Mergelės figūra didingesnė, jos, stovinčios kontrapostu, matoma daugiau, derinant su naujai pavaizduotomis klostėmis, kiek pakitusi iš pirmavaizdžių perimta drapiruotė. Kad paveikslas nutapytas gero meistro ir pasižymi išstobulinta kompozicija, raiškia ritmika, pažymėjo ne vienas jį aptaręs autorius. Reikėtų pridurti, kad aukso pjūviui artimas paveikslo ir figūrų grupės aukščio ir pločio santykis⁵⁶, pailgintos, monumentalios Marijos proporcijos, klostėmis pabrėžta stovėseną, dėmesys linijinei raiškiai ir poliritmikai, ryškių – raudonos ir geltonos – spalvų derinys su tamsia mėlyna ir dvejopo atspalvio alyvine leidžia teigti, kad figūros nutapytos manierizmo stiliumi Italijos dailininko arba tapytojo, kuris ten įgavo arba tobulino įgūdžius. Paveikslo tapybą, ypač spalvas, galima palyginti su jėzuito architekto, skulptoriaus ir tapytojo Giuseppe'ės Valeriano (1542–1596) Marijos gyvenimo ciklo paveikslais iš jėzuitų Jėzaus bažnyčios Romoje *Madonna della Strada* (Kelio Madonos) koplyčios, Federico Barroci (1535–1612) tapybos kūriniais ir dar kitų manierizmo stiliaus atstovų darbais. Tik žėrintis fonas, nors atkartoja pirmavaizdžių (ne jų kartočių) fono spalvas ir medžiagas, sietinas su XVII a. itin plėtota LDK sakralinės tapybos tradicija ornamentuoti bei paausuoti ant medžio nutapytų paveikslų foną⁵⁷.

55 Janonienė 2006: 373.

56 Vainekis 2009: 33–34.

57 Galima spėti, kad paveikslą galėjo nutapyti ir atvykėlis (po 1610 m. gaisro katedrai atnaujinti reikėjo dailininkų, tikėtina, kad tokiam objektui jų ieškota gerų), o vietos paveikslams būdingi jo fono bruožai – užsakovo pageidauti, nors taip pat nebūtinai vietos meistrų atlikti. Sunkiau būtų patikėti, kad E. Valavičius, mokėjęs keliuose Italijos universitetuose, taip pat Romoje, galėjo iš Romos atsivežti ant drobės tapytą paveikslą, kuris tik paskui buvo prikljuotas ant plokštės ir papuoštas auksuotais ornamentais.

Du sugretinti lietuviški paveikslai dar panašūs forma ir proporcijomis, nors Tytuvėnų atvaizdo jos labiau ištobulintos. Panašus ir sukūrimo laikas, nors 1614 m. funduotai pranciškonų bažnyčiai nutapytasis gali būti kiek ankstesnis už krekenaviškį. Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (1572–1630) Tytuvėnų bažnyčiai skirtą paveikslą įgijo už 50 auksinų, o 1620 m. funduotas didysis altorius su šiuo atvaizdu pirmą kartą paminėtas 1629 metais⁵⁸. Manytina, kad šis altorius kartu su Šv. Pranciškui Asyžiečiui dedikuotuoju iškilo iki 1622 m. arba bent iki 1624 m., kai buvo funduotas trečias Šv. Onos altorius⁵⁹. O minimasis Marijos atvaizdas dar ankstesnis: jau 1616 m. ligos kamuojamas Betygalos klebonas Jurgis Skirvainis regėjime Švč. Mergelės lieptas atėjo į Tytuvėnų vienuolyną, o kai pasveiko, atnešė čia sidabrinę plokštelę ir pats ją pakabino (prie paveiklo?)⁶⁰. Tad paveikslas nutapytas 1614–1616 m. ir veikiausiai iš pradžių saugotas laikiname vienuolyne (koplyčioje?).

Prisiminę Krokuvos sinodo 1621 m. nutarimą dėl Marijos vaizdavimo, galėtume teigti, kad Tytuvėnų ir Krekenavos paveikslai yra it šios rekomendacijos įgyvendinimo vaisiai. Kita vertus, jau iki tol į Lenkiją ir Lietuvą buvo atvežama senųjų Romos ikonų ir kitų senų Marijos atvaizdų kartočių, plito stebuklingojo Čenstakavos Marijos atvaizdo kopijos. Tad Krokuvos sinodo nutarimas ne pradėjo, o tik įteisino aukštųjų dvasininkų ir kai kurių vienuolių vykdomą meninę politiką ir paskatino jos visuotinę sklaidą.

Išvados

Aptarus Krekenavos bazilikos stebuklingojo Švč. Mergelės su Vaikeliu paveikslo kilmę, pirmavaizdžius ir kontekstinius paveikslus, galima padaryti kelias išvadas.

Paveikslas pasižymi kai kuriais ryškiais Marijos Snieginės atvaizdų bruožais ir XVII a. buvo pavadintas pastarosios ikonos kopija, atvežta iš Romos. Tačiau paveikslo nevienakilmė ikonografija bei techninės ir meninės ypatybės rodo, kad jis nutapytas Lietuvoje. Tai padaryta 1622–1634 m. remiantis keliais labai garsiais, senais ir su šv. Luko autoryste sietais, tad ypač gerbtais prototipais – pačiomis tikriausiomis ir sektinomis dviem Romos bažnyčių ir viena lenkiška Dievo Motinos ikonomis. Tai – Lietuvoje žinoti ir kartotėmis sklidę vis labiau populiarėjantys *Santa Maria Maggiore* (Marijos Snieginės) ir Čenstakavos Švč. Mergelės paveikslai bei retos, bet pasitaikančios *Santa Maria del Popolo* paveikslo kopijos.

Krekenavos šventovės paveiksle tarsi sulydyti kelių kilmės (šv. Luko autorystė), kulto ir ikonografijos bei tradicijos požiūriu ypač svarbių stebuklingųjų Marijos

⁵⁸ Ramonienė 2004: 151. Altoriui statyti pinigų aukojo šventovės ir vienuolyno fundatoriaus Andriaus Valavičiaus žmona Kotryna Goslovska-Valavičienė.

⁵⁹ Ramonienė 2004: 155, 162.

⁶⁰ Tytuvėnų bernardinų vienuolyno kronika. *LVI A*. F. 1135. Ap. 6. B. 59. L. 18v–19; Jovaiša 2012: 172; Jovaiša 2013: 66.

atvaizdų bruožai, ir tai reikėtų vertinti kaip siekį sukurti labiausiai tinkamą – idealų Dievo Motinos atvaizdą. Lietuvoje išliko dar vienas apie tokį pat metodą bylojantis Švč. Mergelės Marijos paveikslas, esantis Tytuvėnų bažnyčios didžiajame altoriuje ir vienijantis Marijos Snieginės bei Čenstakavos Dievo Motinos pirmavaizdžių ypatybes. Abu šie atvaizdai – dar ir vieni ankstyviausių žinomų stebuklingųjų paveikslų kartočių Lietuvoje, į kurių vaizdo struktūrą iš karto įtraukti ir jų ikonografiją papildantys šlovės elementai – karūnos.

XVII a. – epocha, kurioje mene išreiškiamas idėjas diktavo užsakovas. Idealaus sakralinio atvaizdo kūrimo, pasitelkiant kelis pavyzdžius, principas juo labiau priširtinas jiems, o ne dailininkams. Šiuo požiūriu svarbu, kad Krekenavos paveikslo ir su juo gretintų lietuviškų Romos atvaizdų kartočių užsakovai buvo aukšti arba aukštesnieji katalikų dvasininkai, kurie mokėsi, tobulinosi ar / ir kitais tikslais lankėsi Romoje (bei kituose Italijos kultūros centruose). Iš čia jie parsivežė teorinių žinių, dvasinių ir kultūrinių patirčių, taip pat dailės kūrinių, papuošusių Lietuvos bažnyčias ir / arba tapusių pavyzdžiais vietos dailininkams.

Atsigręžimas į praeitį, apie kurią byloja šiame straipsnyje aptarti ir tik išvardyti itališki ir lietuviški dailės objektai, buvo potridentinėje bažnyčioje vykusio senųjų atvaizdų naujo įvertinimo ir naujoviško jų eksponavimo proceso, pradėto Romoje, dalis. Šis procesas ir jo apraiškos, Lietuvoje susidūrę su vietinėmis sąlygomis ir tradicijomis, įgavo savitų ir toliau tyrinėtinių bruožų. Tačiau pabrėžtina, kad Krekenavos bazilikos stebuklingasis Marijos paveikslas, kaip ir kiti straipsnyje minėti arba neminėti „senoviški“ Dievo Motinos paveikslo, nutapyti Romos arba kitų Italijos senųjų atvaizdų pavyzdžiu, nors pasižymi iš bizantinės tradicijos atėjusiais bruožais, nesietini su LDK stačiatikiškų arba rusiškų ikonų tapyba. Nors pasitelkta pastarosioms artima archajiška ikonografija ir kompozicija, tam tikras piešinio schemiškumas, bet jų atlikimo aliejumi technika ir maniera jau būdinga Naujųjų laikų tapybai, anuomet Lietuvoje vadintai „lotyniškąja“. Medžio pagrindo ir simbolinio auksuoto (Krekenavos paveiksle – tik aukso spalvos) fono rinkimasis byloja apie vietos Rytų bažnyčios meninės tradicijos poveikį, padidina bizantiškumo atspalvį, tad tokie paveikslo neretai pastarajai tradicijai ir būna klaidingai priskiriami ir nepelnytai įsimaišo tarp tuomet LDK katalikų bažnyčiose plitusių ir pavieniui išlikusių tikrai stačiatikiškos kilmės arba manieros atvaizdų.

Santrumpos

LMAVB RS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius

LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

1. Asadauskienė, N. Stanislovas Kiška IV. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. X. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006: 182.
2. Bailey, G. A. Jesuit Art Patronage before 1580. *The Mercurian Project. Forming Jesuit Culture 1573–1580*. Ed. Thomas McCoog SJ. St Louis: The Institute of Jesuit Sources – Roma: Institutum Historicum Societatis Iesu, 2004: 745–786.
3. Baniulytė, A. The Cult of the Virgin Mary and its imaged in Lithuania from the Middle Age until the Seventeenth Century. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. T. 2: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės barokas: formos, įtakos, kryptys*. Sud. R. Butvilaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001: 157–193.
4. Fridrich, A. *Historie cuidownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce*. T. 4: *Obejmujący obrazy archydiecezji mohylewskiej, duecezji wileńskiej, kowieńskiej, lucko-żytomirskiej; tudzież Śląsku i Północnych Węgier*. Kraków: nakładem autora, 2011: 212–217.
5. Janonienė, R. Angelų Švč. Mergelė iš Tytuvėnų bažnyčios. *Naujasis Židinys-Aidai*. 2006. Nr. 9–10: 373–376.
6. Jovaiša, L. Žemaičių vyskupijos dvasininkai 1601–1650 m. *Lietuvos katalikų mokslų akademijos metraštis*. T. 36B: *Bažnyčios istorijos studijos*. T. V: Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė. Vilnius: LKMA, 2012: 99–208.
7. Jovaiša, L. *Šiaurės Indija Žemaičių žemėje: katalikiškoji reforma Žemaičių vyskupijoje*. Vilnius: Aidai, 2013.
8. Jurkowlanec, G. *Epoka nowożytna wobec średniowiecza. Pamiątki przeszłości, cudowne wizerunki, dzieła sztuki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008.
9. Juzumas, V. *Žemaičių vyskupijos aprašymas*. Iš lenkų kalbos vertė ir parengė M. Paknys. Varniai: Žemaičių vyskupystės muziejus, 2013.
10. Knapiński, R. Nieznane grafiki z wizerunkiem Matki Bożej Częstochowskiej. *Zwycięstwo przychodzi przez Maryję*. T. 7. Red. Z. Jabłoński. Częstochowa, 2006: 71–117.
11. Kurczewski, J. *Kościół zamkowy czyli katedra wileńska*. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1914.
12. Maslauskaitė, S. *Šv. Kazimiero atvaizdo istorija XVI–XVII a.* Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2010.
13. Miškinis, A. *Lietuvos urbanistikos paminklai ir jų vertybės*. T. III: *Vakarų Lietuvos miestai ir miesteliai*. Kn. I. Vilnius: Savastis, 2004.
14. Paliaušytė, A. XVII–XVIII a. kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. T. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: importas ir sklaida*. Sud. T. Račiūnaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013: 23–46.
15. Račiūnaitė, T. *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
16. Račiūnaitė, T. *Vizijos ir atvaizdai. Basųjų karmelitų palikimas*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003.
17. Račiūnaitė, T. Švč. Mergelės Marijos Snieginės su adorantais paveikslas. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. T. 57: *Meninis Vilnius: įtakos ir įvaizdžiai*. Sud. R. Janonienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2010: 21–41.
18. Ramonienė, D. Sakralinė tapyba. *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas* [Žemaitijos vienuolynai]. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004: 147–196.
19. Ruseikienė, A. Karmelio Dievo Motinos paveikslų ikonografinė sklaida Abiejų Tautų Respublikoje. *Virgo Venerabilis: Marijos paveikslas Lietuvos kultūroje*. Sud. G. Surdokaitė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2011: 101–127.
20. Stankevičienė, R. Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“. *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*. T. 6: 2002–2003. Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005: 45–74.
21. Stankevičienė, R. Čenstakavos Švč. Mergelės Marijos paveikslas: kultas ir kartotės Lietuvoje. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. T. 35: *Pirmavaizdis ir kartotė. Vaizdinių transformacijos tyrimai*. Sud. M. Iršėnas, G. Surdokaitė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2004: 61–78.
22. Stankevičienė, R. XVII a. – XVIII a. I ketvirčio Lietuvos bažnyčių paveikslų aptaisai ir jų ornamentika.

- Ornamentas: XVI – XX a. I pusės pavidolo tyrimai.* Sud. A. Aleksandravičiūtė. Vilnius: LKTI, 2014: 61–118.
23. Vaineikis, A. Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčios didžiojo altoriaus paveikslo Dievo Motina su Kūdikiu vaizdo ir medžiaginės struktūros transformacijos. *Acta Academiae Artium Vilnensis*. T. 52: *Meno kūrinys: Paviršius, figūra, reikšmė*. Sud. D. Klajumienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009: 31–46.
24. Vaišnora, J. *Marijos Garbinimas Lietuvoje*. Roma: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 1958.
25. Wasilewski, T. Kiška Stanisław. *Polski słownik biograficzny*. T. 12. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967: 517–518.
26. Vasiliūnienė, D. *Žemaičių Kalvarija: Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a.* Vilnius: Aidai, 2010: 127–128.
27. Weissenberger, J. Römische Altäre für alte Bildert. Zur Vorgeschichte der barocken inszenierungen. Heidelberg, 2007: Katalog der Mariengnadenbilder. Prieiga per internetą: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/7623/3/Katalog.pdf>
28. *Žemaičių vyskupo Kazimiero Paco 1675–1677 m. sudaryti vizitacijų aktai*. Parengė M. Paknys. [*Lietuvos istorijos šaltiniai*, t. X]. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 2011.
29. Ярашэвіч, А. Абраз Маці Божай Santa Maria Maggiore на Беларусі. *Наша вера*. 2000. 4(14). Prieiga per internetą: <http://media.catholic.by/nv/n14/art7.htm>

Regimanta Stankevičienė

The origin of the miraculous painting of Our Lady in Krekenava Church: iconographic sources and their contexts

Summary

The article presents a high altar painting of “Our Lady with the Child” in the Krekenava Basilica of the Assumption of the Virgin Mary (Our Lady of Krekenava; pine, canvas, oil; size: 172 × 111 cm). Parsons of Krekenava Church were Samogitian archdeacons. The picture was donated by Nicolao Povetrius (Mikalojus Povetrijus), a parson of the church in 1622–1634. It was announced that he brought the picture from Rome. However, the fabrics and artistic features of the painting show that it was created by a Lithuanian painter instead. Iconographic analysis suggests that the painting was painted on the basis of three old prototypes related to St. Luke authorship. These are icons from two very famous churches of Rome (*S. Maria Maggiore* (*Salus Populi Romani*) from the Basilica of the same title and *S. Maria del Popolo* from the church of the same title) and one from Poland and Lithuania, which is highly respected (*Our Lady of Czestochowa* from Jasna Góra Pauline Monastery Basilica).

It was noticed that from the end of the 16th century, the copies of *S. Maria Maggiore* icon were created on the basis of the original image, e.g. a Jesuitic copy of 1569, which transferred the original painting into the image of the modern times (at present, in *S. Andrea al Quirinale* monastery). Such copies very quickly spread in Lithuania, where representations of Our Lady of Czestochowa became more and more popular. The derivations of the icon of *S. Maria del Popolo* were also created. This is testified by the altar painting of the Zarasai Parish Church (until 1610). The combination of several important aspects of origin (St. Luke authorship), cult and iconography of miraculous images of Our Lady in one painting are considered to be an aspiration to create the most suitable ideal image of Our Lady. Applying this method by combining the iconography of *S. Maria Maggiore* and *Our Lady of Czestochowa*, a high altar painting of Our Lady of Tytuvėnai Church was created at the same period and benefited by Vilnius Bishop Eustachy Wołłowicz (Eustachijus Valavičius). Krekenava and Tytuvėnai paintings are among the earliest images of the miraculous derivations of Our Lady in Lithuania. The iconography taken from prototypes was supplemented by crowns.

The derivation of venerable archaic images of Our Lady was a process of re-evaluation and innovative expose, which took place in the post-Tridentine Church. The process was launched in Rome, and customers of the Krekenava image and other mentioned paintings of Our Lady in Lithuania were high or higher Catholic priests who studied or visited Rome and other Italian cities for other purposes. It is likely that they visited famous paintings and brought their copies. The paintings of Krekenava and Tytuvėnai because of oil painting technique and style are examples of the New Times painting, which was called “Latin” in Lithuania. They have archaic features taken from the prototypes. However, the origin of prototypes dissociates them from the Eastern Orthodox tradition of sacral paintings of the Grand Duchy of Lithuania, to which they are often wrongly attributed. Only wood panels and selection of symbolic gold plating background (golden colour in the Krekenava image) testifies to the impact of the latter tradition.

KEYWORDS: derivations of the miraculous images of Our Lady, Our Lady of Krekenava, *Santa Maria Maggiore* (*Santa Maria ad Nives*, *Salus Populi Romani*), *Santa Maria del Popolo*, Our Lady of Czestochowa, Our Lady of Zarasai, Our Lady of Tytuvėnai, Nicolao Povetrius